

ERDÉLYI MÚZEUM

IX. kötet.

1892.

V. füzet.

Vitás kérdések.

— Második közlemény. —

A species facti ez: „A Nyelvőr I. évfolyamában — írja B. P. — Brassai „Egy hirdetmény“ czimű bíráló cikkében hibáztatja, hogy e folyóirat előfizetési felhívásában a sajtátító *-nek* rag minden szabály nélkül, csak úgy tetszés szerint van kitéve vagy elhagyva a birtokos mellett. Ujlag hangoztatja már régebb idő óta vallott ama nézetét, hogy a *-nek* nem genitivusi, hanem dativusi rag, a birtokos csak kölcsön kéri néha a részes határozótól. Használatára nézve ezt a főszabályt állítja föl: „akcentuált birtokos *-nek* nélkül, akcentuálatlan *-nek*-kel.“

B. P. először is Szarvast állítja szembe velem, azt írván, hogy az az úr „a régi meg a népnyelvből szedett példákkal világosan megmutatja, hogy a *-nek* kitétele a birtokos után a legtöbb esetben csakugyan az író tetszésére van bízva.“

Minthogy Sz. Gábornak, — hogy hol, biz' én már nem tudom — kellően megfelelttem, a mit B. P. ignorál, itt csak az utóbbival van dolgom, s elsőbben is azt kérdem, meggondolta-e, mit tesz az a „tetszés“? Volt egykor Pesten egy német író, a Pester Lloyd dolgozó-társa, a ki azt az állítást kockáztatta, hogy „két magyarnak, hogy egymást megértse, németül kell beszélnie.“ *Valeat quantum valet*, hanem én ahhoz szabva magamat, németre fordítom: tetszés szerint = *nach Belieben*. Igen, de a *Belieben*nek a szótárak három synonymáját adják: *Neigung*, *Gefallen*, *Wille*; melyiköket teszi itt a „tetszés“? A két elsőnek kétségkívül motívumának kell lenni, az utolsó lehet a zsal, vagy a nélkül. Az utóbbit szabatosan *Willkühr*-nek nevezik. No már lehet-e feltenni, hogy a magyar nyelv

geniusa minden igaz ok nélkül két alakot teremtett legyen, szorosán azon egy eszme — a birtokos fogalma — kifejezésére? Voltak ugyan köztünk, a kik ilyest állítottak, pl. Bajza a „láttam“ és „láték“ alakokról, de nem vagyok hajlandó hinni, hogy Sz. G. is egyetértene velök. B. P. sem állítja absolute, hanem kiköti, hogy „sok esetben“, a mivel megismeri, hogy vannak esetek, a melyekben a *-nek-es* és *-nek-telen* birtokos formák közt különbséget kell tenni; de a mely különbségről mélyen hallgat mind ő, mind Szarvas; a mit én ellenben pontosan inducáltam. Hanem, hogy megadjam mindennek, a mi az övé, igenis elismerem a mondónak azt a szabad tetszését, hogy a hol az értelemben nincs számbavethető különbség, a birtokos és birtok közül akármelyiknek tulajdoníthatja a praegnantiat, következőleg az accentust.

Másodszor, minthogy én a különbség egyik főjegyét az accentuálásban leltem, lehet-é ezt írott példákból kilesni? Azt hiszem, senki sem fogja állítani, hogy lehet; tehát azokkal nem is lehet megkülönböztetésem tarthatatlan voltát „kimutatni.“

Harmadszor, lehetséges-é írásból kiolvasni, hogy mi szándéka volt az írónak és azt, hogy *önkéntesen* élt bizonyos szóalakkal, vagy akár tudott, akár nem tudott oka volt reá?

Negyedszer, én az accentuálásnak a motivumát is kifejtettem, s azt vélem, nem fogok ellenmondást szenvedni abban, hogy a hangsúly a mondatbeli *praegnans* szóra esik, s ennek a helyére nézve is meglehetősen egyeznek a vélemények. A *praegnans*, a mondat-accentusos szót pedig egyes írott mondatokban is, folytatott stylusban pedig a connexióból többnyire kimutathatni; de mindig bizony nem, a mint majd a példák discussiójából ki fog tűnni. Ide járul az, hogy a mondatban másodrendű hangsúlyok is és ezekről eltérő vélemények vannak s az elemzést nehezítik.

Ötödször, írók szokására hivatkozás csak abban az esetben lenne érvényes, ha az idézett író azonegy természetű mondatokban önkényesen élne hol *-nek-vel*, hol a nélkül, a mit tapasztalásom alapján tagadni merek. *Affirmantis est probare.*

Hatodszor, mivel igen sok a nyelvi szabály, a mely ellen gondatlanságból akárki, első rangú stylistákat sem veszek ki, ne vétene, az ily pongyolaságokat ellenem bizonyító példáknak nem ismerem el.

Hetedszer, meg kell különböztetni a szólam accentusát a mon-

datétól. A birtokviszonyú szópár csupán szólam levén, hangsúlya csak másodrendű. De nem ritkán össze is esik a kettő s ilyenkor legfényesebben kitűnik, hogy a birtokost-é vagy a birtokot nyomósítjuk.

Végre szabadságot veszek magamnak némely idézet pontosságát is kétségbe vonni.

Most már hozzá foghatok a „példák“ szellőztetéséhez. Az imént végzett hét pontra számokkal (1. 2. 3. . . .) fogok hivatkozni.

„Ime Urnak angyala jelenék Józsefnek.“

Erről s egy rakás hasonlóról azt tartja Sz. G., hogy szabályom ellen szól, tehát azt teszi fel, hogy írója így accentuálta: „Urnak angyala.“ Megeskünnék-e reá? Én pedig meg arra, hogy „Úrnak angyala.“ Meggyőződéseim a következő okoskodáson alapúl. „Angyal“ hol köz-, hol tulajdonnév, a mit, azt hiszem, nem kell magyarázgatnom. Mint köznév, egyszerűen azt teszi: követ, küldött; mint tulajdonnév, egy saját szerű neme a teremtményeknek, melynek fajai főangyal, kherubim, seraphim, stb. A *Vulgata* latinsága a két jelentését nem különbözteti meg, de a magyar fordítók vagy egyik vagy másik jelentésében vették. Káldi az elsőben és természetesen az Urat, az Istent vette praegnans szónak és soha másképp a birtokviszonyban nem emlegeti, mint így: „az Ur angyala“, „az Isten angyala“, mert hiszen követ e másnak is lehetett. Károli ellenben a második értelemben látszik hogy vette és minthogy az Istennek más valamije is jelenhetett volna meg Józsefnek, pld. mint Sz. Lelke galambképben kereszteléskor Krisztusnak, meg Jeruzsálemben pünköstkor a tanítványoknak, mint fia a világnak s Emmausban a két tanítványnak. Tehát tiszteletből az angyalt teszi mindenütt praegnans szónak s így írja: „Urnak angyala“, „Istennek angyala“ az idézett szólamban a legrendületlenebb következetességgel. A 4. pontban említett esetre az ellenféltől várok bizonyító példákat.

„Mindennemű teremtett állatok kiszármazásának eredete és folyása“, így accentuálom a 354. lapon hozott példát. Az első a háttározó jelző szólam accentusa, a két utolsó a birtoké.

Tessék elolvasatni száz emberrel előre való figyelmeztetés nélkül és fogadok reá, hogy szerintem fogják hangsúlyozni. Épen úgy, mint a „népnelyből szedett példákat“:

„Má s n a k lovát inkább meghajtja a fuvaros“ és „Má s n a k tehene a magáé mellett koplal.“

Ezekben a praegnans szó kétségtelenül a másnak, tehát a *-nak* hiba, a melyet vagy (7.) hűtelen idézetnek, vagy (5.) pongyolaságnak tartok, annál is inkább, hogy Dugonics mód nélkül szerelmes a *-nak*, *-nek*-be. Bizonyítóknak hát nem ismerem el és szembe állítom velök: „Más dolgába avatja magát.“ (Moln. A.) „Más kárán tanul“, — „egyebek szorgalmatossága által“ (Káldi. Sz. Pál, 2. Kor. VIII. 8.) És még Szarvasnak saját példáját: „a más ember igaz jószágát“. „Hogy farkasnak gyomra legyen koporsója.“ — A „koporsó“-nak a „gyomor“ felel meg és erre esik a hangsúly.

„A hosszúnak végét későn érhetni.“ — Kérdés: „Mit érhetni későn?“ Felelet: a „végét“, és így ez a praegnans szó.

„Gyermekeknek fegyverök a sirás“. — Az „-ök“ bizonyítja, hogy „fegyverök“ az accentuált szó és a szólam hangsúlya összeesik a mondatéval. Különböznél így lenne jó: „A sirás a gyermekek fegyvere.“

„A pokolnak útját szembekötve is feltalálni.“

„Vak embernek lova nehezen hízik“ (l. 5. 7.) „Nehéz a némának szaván eljárni“, és „Nehezen lehet a vaknak felesége jámbor.“ — Az accentus a birtokosokon csak ráfogás. Természetesebb a birtokon. Helyeserélés is van, és helyesebben, s azt hiszem, eredetiben így volt: „Nehéz a némának eljárni a szaván“. „Nehezen lehet a vaknak jámbor a felesége.“

A népköltési gyűjteményekből szedett helyeket is, a melyek ezt az egyet: „a mennyország ízét“ kivéve, egyről-egyig hibásan vannak accentuálva, én így igazítom: „Jó gazdámnak kicsi fia.“ „Ellenségnek elibe kügyön“ (küldjön). „Az anyámnak a legkedvesebb leánya“, „a más ember igaz jószágát.“ „Kossuth Lajos háza“, „édes anyám legkedveltebb leánya“. Így aztán a felhordott példák mind egymással, mind az én elméletemmel a legsebbebben egyeznek.

A három utolsó igazítás azon az elven nyugszik, hogy a *determinans* szó az accentuált *determinatum*-tól magára húzza a hangsúlyt. „Nap sugára“, „nyári nap sugára“.

Most meg elméletileg akar megczáfolni Sz. G. — paralogismussokkal. Azt írja, hogy az én szabályom „más szóval“ ezt tenné: „ha a birtok, a tárgy, vagy az állítmány van hangsúlyozva, a *-nek* kiteendő.“ — Nem tehető biz'a, mert én se tárgyról, se állítmány-

ról, a melyek mind ide teljességgel nem tartozó dolgok, nem szó-lottam, hanem csak azt állítottam és állítom, és a beszélő egész magyar világ velem tart, hogy birtokviszonyban álló két szó köz-zül, ha a birtokost *-nekkel* jelölik, a birtokot accentuálják és megfordítva. Ha ez elől a tény elől valaki bé akarja hunyni a szemét, arról én nem tehetek, valamint arról sem, hogy Sz. a mon-dat-accentust összezavarja a szólam accentusával, melyek egymás-tól, mint a fölebbi 1. pontom végén érintettem, merőben függetle-nek. Annálfogva példái: „Szemébe ötlük az *apja* viskója.“ — „Egy-szer elérkezett a *pokol* kapujáig.“ — „Belevettetem a *lányom* gyű-rűjét a kútba,“ a leghelyesebben vannak másodrendű accentus-sal ellátva, a mit a legczápafogasabb argumentum sem czáfol meg. A mondat-hangsúlyok a „szemébe“, „el“ és „bele“ határozókra esnek.

Annak pedig, hogy: „Az a gaz kópé elvesztette a felesé-gem gyűrűjét“ és „elvesztette a feleségemnek a gyűrűjét“, „egyre menne ki“, a megvédésére „fogasabb argumentum“ kell, mint a *petitio principii*. Mert hiszen felteszi már az állítást, hogy a *-nek*-es és *-nektelen* birtokos egyre megy ki. A 2-dik mondat helyes ac-centuálása ez: A gaz kópé elvesztette a feleségemnek a gyűrűjét. Persze szólam-accentussal. Az elsőbb mondathoz az igazoló kérdés ez: „ki gyűrűjét vesztette el a kópé?“ Az utóbbihoz: „a feleségem-nek mi jét vesztette el a kópé?“

Még csak egy jegyzésem van hátra. Attól, a ki a „rövid ma-gyarok történetét“ védelme alá vette, nem lepett meg, hogy „Napo-leon egy levelét“ is pártfogás alá veszi, még pedig a nép nyelvére hivatkozva. Parallelaul t. i. ezt idézi a Népkölt. Gyűjteményből: „Egyszer észreveszi, hogy a szomszéd cigány épen akkor akarja ellopni a nyja egyetlenegy malaczát“ Elég szerencsétlenül; mert egyszer, a „népnyelv“ és a gyűjtők nyelve nem megy egyre ki, az-tán és főképp azért, hogy „egy“ a határozatlan névelő és „egyetlen-egy“ határozott jelző különböző természetű szók. Végre azért is, hogy ebben: „Napoleon egy levelét olvasták“, le vel ét kétszeresen ac-centuált szó, melyen a mondathangsúly, mint igeelőtti szón, és a szó-lam accentus, mint birtokon, összeesnek. A birtokos tehát „Napo-leonnak.“

Szembeállít B. P. engem másodszer Joannoviccsal, de ezúttal nem szó-szólói, hanem ítélőbirói szerepben lép fel. Részrehajlatlannak mu-

tatkozik, az igaz, de az osztó igazsággal úgy jár el, hogy ítéletét a tőle szabott áron nem fogadhatjuk el.

Szóljon az írás.

„Joannovics hosszasan fejtegeti, hogy dativusnak nincs birtoka. — Joannovicsnak igaza van!“

„Brassai azt állítja, hogy a dativusnak is lehet birtoka. — Brassainak igaza van!“

Hogy állhat meg ilyes ítélet a logika előtt? A *van* és *nincs*, az *est* és *non est*, contradictoriumok. Az úgynevezett gondolkodás törvényei 2-dika, a „*principium contradictionis*“ ez: „egy fogalomnak ellenmondó lényeges jegyei nem lehetnek, a 3-dika a *principium exclusi tertii*, ez: egy jegy és ellenmondata közül valamelyiknek okvetetlenül igaznak *kell lenni*.¹⁾

A logika hát nem szól B. P. mellett. De ő azért nem hagyja magát s az ellenmondást imigy törekszik kiegyenlíteni: „Egy kis félreértés miatt... heves polemiák vannak. A vitázó felek... nem veszik észre a félreértést, elválnak egymástól a nélkül, hogy megértenék vagy capacitálnák egymást... A harczolók egymás mellé csaptak, egyik sem találhatta a másikat.“

Ez azt tenné — himezés-hámozás nélkül mondva, — hogy mind a ketten ostobák vagyunk, a mi ellen természetesen tiltakoznunk kell és kimondanunk, hogy a vád merőben hamis és igazságtalan. A félreértés ugyanis szerinte abban állana, hogy „Joannovics tulajdonképen azt állítja, hogy a dativusnak nincs grammatikai (sic) birtoka, mert grammatikai birtoka csak grammatikai birtokosnak (genitivusnak) lehet; Brassai pedig azt vitatja, hogy a dativusnak

¹⁾ In Verstandesschlüssen durch Urtheile, die einander contradictorisch entgegengesetzt sind, und als solche die ächte, reine Opposition ausmachen, wird die Wahrheit des einen der contradictorisch entgegengesetzten Urtheile aus der Falschheit des andern gefolgert und umgekehrt. Denn die ächte Opposition, die hier stattfindet, enthält nicht mehr, noch weniger, als was zur Entgegensetzung gehört. Dem Princip des ausschliessenden Dritten zufolge können daher nicht beide widersprechende Urtheile wahr aber auch eben so wenig können sie beide falsch sein. Wenn daher das eine wahr ist, so ist das andere falsch und umgekehrt. (*Kant's logik.* §. 48.) „*The Laws of Thought*... 2. The Law of Contradiction. *Nothing can both be and not be* 3. The Law of excluded Middle. *Everything must either be or not be.* (*Jevon's Elementary Logic. Lesson XIV.*)

is lehet tényleges vagy értelmi birtoka.“ Mit mond ezekre Joannovics, azt ő lássa, én részemről a következőket:

1. A genitivus és dativus grammatikai fogalmakat jelölnek és így csakis mint ilyenekről szólottam; e tekintetben tehát köztem és Joannovics közt semmi ellenkezés nem lehet. De van ám köztem és B. P. közt a ki psychológiát (Nyelvőr XX. 390.) vegyíti az ejtések elméletébe és mint a Horatius művésze: *Delphinum sylvicis appingit, fluctibus aprum.* — Dativus ethicusról tudok, de „dativus psychologicus“ eddigelé hallatlan nonsens.

2. A nevezett alakok azonban szavak közti viszonyokat jelölnek és így értelmöket is számba kell venni és veszik minden grammatikában, ha tehát én értelmi birtokról szólottam, azzal nem léptem túl a határon. De a szavak értelmét és viszonyaik magyarázatát megint nem a psychológiából merítjük. A mi a „tényies, vagy értelmi“ különbséget illeti, nem hiszem, hogy „tényleges“-t és „vagy“-ot írtam volna, hanem „tényies“-t és „és“-t. Hanem akármelyiket, úgy is hát csak annyi, mintha tényies és grammatikai birtokot írtam volna. A különbség pedig tagadhatatlanul megvan és hogy ebben a szólamban: „az Isten félelme“, (*timor Domini, Gottes furcht*) az Isten nem tényies, vagy valódi birtokos, azt az is tudja, a ki a psychológiának hírére se hallotta. Egyáltalában azt, hogy a ki vagy a mi valódi birtokos, azt a nyelv is olyannak jellemzi, de megfordítva nem áll. Ezt a viszonyt is a grammatika tárgyalja, a mint bármely tankönyvben olvashatni a *genitivus* használatáról s különbféle viszonyai jelöléseiről szóló fejezeteiben.

3. Vessük össze az árja nyelvek genitivusát és dativusát a magyarban ajánlottakkal. Ott a genitivusnak minden más *casus*-tól megkülönböztető ragja akár végezete van, és az az eset, hogy valamelyikökével egyezzek, csak történetes találkozás. A latinban az 1. és 5. declinatióban a sing. genitivus és dativus, a 4. declinatióban a sing. genitivus és nominativus egyenlők. A görögben a genitivus és ablativus fogalma összeolvad, valamint a szanszkritban is a declinatiók (nem a névszók) legnagyobb részében. Azt Joannovics sem állítja, hogy volna a magyarban ily megkülönböztetett szóalak, mint a jellemzett genitivus; de igenis azt, hogy van egy annak megfelelő határozó, a mely mint amaz, más névvel vagy névmással kapcsolat-

ban birtokost jelöl s ez feljogosítja, hogy nevét is viselhesse. Én már most azt mondom s eddig is, bár más szavakkal azt mondtam, hogy nem jogosítja. Az ellentét tehát világos, valamint az is, hogy nem „félreértésben rejlik“, és hogy mi, „vitázó felek“ nem egymás mellé csapdostunk, és végre az is, hogy valamelyikünknek nincs igaza. Hanem hogy melyik félnek van vagy nincs, azt egyikünk sem döntheti el és ezt csak egy — a vitán kívül álló — bíró teheti, még pedig annak a ténynek a nyomán, hogy melyikünknek van több és túlnyomó érve. Joannovicsé az az egy, hogy a „nek“-es határozó más névvel kapcsolva birtokost jelöl, a mivel én négy érvet állítok szembe. Az első ez: a birtokost jelölendő magyar alaknak nincs saját megkülönböztető ragja, mert a *nek* tulajdonképp a dativusé; holott az idézett nyelvekben van. Második ez, hogy a „nek“-es határozó csak úgy és akkor jelöl birtokost, ha a vele kapcsolt szónak személyragja van és azt lehet mondani, hogy tulajdonképp ez jelöli a birtokviszonyt, a minek az árjanyelvekben nyoma sincs. Harmadik: a genitivusnak, mint már neve is mutatja, a latinban nem egyedüli vagy éppen főjelentése a birtokosság, hanem a származás. *Agamemnonis filius* = Agamemnon-tól származott fiú. Negyedszer: a „nek“-es határozó, birtokos értelemben, nálunk csak az egy *van* igére vonatkozva jelenik meg,¹⁾ a mire amott egyenesen a kétségtelen *dativust* használják,²⁾ holott ott a genitivust, mint ilyent, különféle értelemben és különböző igék mellé csatolják határozóul. A három érv, azt hiszem elég arra, hogy részemre billentse a mérő-serpenyőt. Az én véleményem pedig *negyediknek ez*: a birtokviszonyt jelölő szólamban a magyar a birtokosnak nézett tárgy nevét, mint jelzőt a birtokneven elől helyezi és accentuálja. Ez az első mód. E másodikra három esetben van szükségünk. a) Midőn a birtokos hátul áll a birtokon. Pl. „Moyzes magához hasonló prófétának (nevezi Jézust), ki vezére és tanítója volt az Isten népének (Káldi.) — (Krisztus) nagy jelét mütatta u ra-

1) A *habeo*-nak „nekem van“ fordítását íróink styljából csaknem merőben kiküszöbölte a germanizmus, t. i. a mondatnak nevezővel való kezdése. Mindnyájok a *possideo*-val cserélik fel, csupán abból az okból, hogy a latin, némely franciaia stb. nevezők magyarban is nevezőknek maradjanak.

2) V. ö. *Homo homini lupus. Mihi est propositum, in taberna mori.*

ságának (Káldi). b) Midőn a birtokos elül áll ugyan a birtokon, de közbevetett szavak nem engedik, hogy a halló vagy olvasó rögtön észrevegye az elsőbbnek az utóbbira vonatkozását. Pl. „A pátikárosoknak szép festékekkel felékesített szelenczéje“ (Káldi). „Krisztusnak, ki Isten és ember, szájában álnokság és hamisság nem lehetett“ (id.) — c) Midőn a mondó a személyragos szót accentuálja, az író pedig azt akarja accentuáltatni. Ime egy egész szakasz Káldi prédikációiból első nyításra: „Ez, mint Theodoretos írja, a Kristusnak erősségét és állhatatosságát példázza és jelenti. Mert miképpen hogy az emberi testnek minden terhét a két szárai hordozzák és tartják, azonképpen az a két jószágos cselekedet hordozza és tartja a lelki épületet. A talpak pedig aranyból vannak, mert a Kristus erőssége és állhatatossága a bölcsességnek és szeretetnek szép tiszta aranyán fundáltattak. Az erősség a bölcsességen, hogy nyakra-főre ne menne, mint a bölcsesség nélkül való erősségben történik; az állhatatosság a szereteten, hogy a munkának terhe alatt el ne hajlana és el ne dülne. Valóban különböz a Kristus feje és ábrázatja a Nabukodonosor állóképétől, melyet álmában látott. Mert a Kristusnak feje, kezei és talpai aranyból vannak, a Nabukodonosor képeinek pedig csak a feje arany, a keze ezüst, a líbai földdel elegyített vas; e világnak valóságos példája, melynek kezdeti akárminemű ékes és friss legyen is, a közepi mingyárt alábbvaló, a vége pedig semmirekellő.“

Megjegyezvén, hogy a ritkítások csak a birtokos, nem pedig a praegnans szókat jelölik, tessék azt az egész helyet a felrakott másodrendű accentusok szerint a mondataccentusokat is számba véve fennszóval elolvasni, és tapasztalni fogja az olvasó, hogy a hallgatóknak tetszésével találkozik a hanghordozása.

Végre még azt is megjegyzem, hogy a „nek“-es határozónak genitivussá avatása nem a Joannovics találmánya. Legrégibb latin grammatikáink ugyanis, mint pl. a Rudimanta, a genitivusnak megfelelő magyarul az *é*-ragos alakot adták: „*hujus mensae*, ezé az asztalé,“ a mi persze helytelen, mert „asztalé“ birtokos és birtok összekapcsoltnak. Ezen a későbbiek úgy akartak javítani, hogy a genitivus képét a „nek“-es alakkal viseltették, mint pl. a Márton József Német grammatikájában olvashatni.

És mi az oka ennek a sok vesződésnek? Az, hogy régiebb

grammatikusaink a latinok öt casusának megannyi megfelelőt akartak eléállítani. Nem gondolták meg, hogy a latinnal rokon görögnek csak négy ejtése van, s az ő genitivusok ablativus helyett is szolgál, mint magyarban a dativus helyett. Nem azt, hogy a latin declinatio-nak megfelelő rovat a magyarban nincs, tehát a casusokat párhuzamosztatni hiába való erőlködés és hogy általában azokban a nyelvekben, a hol meg van a declinatio rovat — latin, görög, szanszkrit, görög — az egynevéű ejtések fogalmai sem fedik szorosan egymást.

A végeredmény hát szerintem — bocsánat az ismétlésért — ez: a magyarnak a birtokos kifejezésére külön szóalakja nincs. Két név közti birtokviszonyt a birtok személyragja jelöli; a birtokost pedig vagy accentuált nevező, vagy a kölcsönzött dativus alakja jelölik.

B. P. szerint¹⁾ e volna az eredmény: „A *nek* rag eredetileg dativusi rag, genitivusi használata csak későbbi kölcsönzés. A *nek* ragos szó akkor genitivus 1. ha a *neket* el lehet hagyni mellőle; 2. ha a „*nek*“ ragos szó többes száma mellett a birtokszó egyes számu személyragot vehet föl. Ellenkező esetekben dativus a „*nek*“ ragos szó. A dativusi „*nek*“ ragos szó mellett álló személyragos név, nem (grammatikai) birtoka (minek?)²⁾ s csekély kivétellel egyezik vele a személyrag számában is.“³⁾

Látni való, hogy az idézett szabály nagyon hiányos, mert a birtokos szónak sem helyzetéről, sem accentuálásáról nem mond semmit, valamint arról sem, hogy mikor kell, vagy nem kell a „*nek*“-es alakkal birtokos minőségben élni? Mert biz' azzal széltiben élnek és az, hogy „személyragos szó, ha dativusi — (azaz ettől kölcsönzött) „*nek*“-es ragu szó mellett áll, ennek nem birtoka“, merőben valótlan állítás. Azt se hiszem, hogy be bírná irodalmi hagyományainkból bizonyítani B. P., hogy „az eredetileg dativusi“-*nek* ragot „csak későbbre“ használták volna genitivusnak. Tagadom még azt is, hogy a „*nek*“ elhagyása a genitivusság kriteriuma lenne;

1) Névszói és mondatbeli kapcsolatok. Nyelvőr XX. 349. l.

2) V. ö. A fedelen ülő szarka nem lakója.

3) Az accentus elhanyagolása következtében úgy van rendezve az az utolsó mondat, hogy nem tudni, vajjon így kell-e olvasni: „egyezik vele (a személyragos név) a személyrag számában?“ vagy így: „egyezik vele (a személyragos névvel) a személyrag számában?“

mert biz' azt nem tehetjük kényünk-kedvünk szerint, s az a „tetszés“ theoria nem ér egy irtalmas kiáltást!

Utoljára hagytam az idézetnek egy pontját, mely a többiénel bővebb vitatást igényel. Nem mintha azoknál magában fontosabb, érdemesebb volna, hanem mivel szakértő és kontár nyelvészeink anynyi port vertek fel vele, hogy önkéntes, de lassú leszállását csendes lélekkel nem várhatni. A kérdés a birtoknak a többes birtokossal számban való egyezése, pl. így kell-e mondani és írni: „a katonák fegyvere (fegyverei)“, vagy így: „a katonák fegyverök (fegyverei)“. Ennyiben a kérdést a közbeszéd s az irodalmi nagy többség eldöntötte, mert csak az elsőbb alakkal él, a mit nyelvünk saját szabatoságának, illetőleg a *lex parsimoniae*-nek kell tulajdonítunk, valamint annak is, hogy a többes birtokos után következő személyragos szó a birtokosok közös birtokát jelöli. B. P. azonban ebből is kriteriumot csinál, azt állítván, hogy a „dativusi „nek“ ragozó szó mellett álló személyragos név... csekély kivétellel egyezik vele a személyrag számában is.“

Feleljen reá Káldi György, a kinek egy prédikációjából minden ide tartozó példát teljes számmal kiírtam.¹⁾

„A fogyatkozásnak legfőbb oka a **szüléknek** gondviselésök a **gyermekeknek** tisztességes felnevelésében.“

„Gondot kell viselni a **gyermekek** felnevelésére.“

„A **szülék** oktatták az **ő** leányokat.“

„Miben áll az **atyák** gondviselése a fiakhoz?“

„Igy viselte gondját **fiainak**.“

„Mindeneknek királyával megbékéltettem őket.“

„Absolonnak és **egyebeknek** is példája megmutatja.“

„Nincs nagyobb mesterség a **fiak** igazgatásánál.“

„Azoknak legszükségesebb, a kik **egyebeknek** gondját viselik.“

„Legtöbb **pörök** a fő **embereknek** vagyon.“

„Az **áthénásiak** törvénye szerint.“

„A **szüléknek** fölöttébb való édesgető kényesgetése megöli a **gyermekeket**.“

¹⁾ Káldi válogatott egyházi beszédei. Budapest, 1891. Sr. Vizkereszt után 1. Vasárnapi harmadik beszéd. 117–132. lap.

„A *kiknek* természet szerint elégséges idejek s okosságok nem volna.“

„Tartoznak az atyák a fioknak tisztességes táplálást adni az *ő* állapotjok szerint.“

„Az *ő* attyoknak nem volt abban módgyok.“

„Nem méltó azoknak példáját követni.“

„Szégyenüljenek meg a gonosz fiak, kik szüléjöknek halálakat kívánják.“

„Az anyaszentegyház a szűkölködő szüléknek fiait szerzetbe nem ereszti.“

„A tyúk szorgalmatos a csirkéinek táplálásában.“

„Némely szülék magok koplalásával táplálják és ruházzák fiaikat.“

„A tiz parancsolatban... a negyedik... szüléinknek tiszteletét parancsolja.“

„Salamon is a Példabeszédekben... az atyák és anyák tiszteletéről szól.“

„Az embereknek első és fő attyok az Isten.“

„Vannak, kik a... sasok fiain az ördögöket értik.“

„Kiknek példájával feddi az Isten az *ő* népének engedetlenségét.“

„A hollók azok testére sietnek.“

„Feledkezzél el az atyádfiainak vétkérről.“

„A fiok az *ő* akarattyok ellen enged az Isten hivatalyának.“

„Az atyáknak mind áldások, mind átkok igen foganatos.“

„Az atya áldása megerősíti a fiak házaít.“

Lám a B. P. állítása ellen szóló példák száma 16, a k. olvasó egy pillanatra meggyőződhetik róla, mert dült betűkkel vannak kijelölve; a mellette fogóké a vastagokkal különböztettek 12, miszerint a „csekély kivétel“ többséggé változik. De a most már igazán kivétellessé vált egyezéseknek okát és magyarázatát adhatni; általában azt, hogy a világosság és félre nem érthetőség kívánja meg. Kimutathatnám egyenkint, de rövidség tekintetéből csak háromra szorítkozom. 1. Az ilyekben: „az *ő* leányokat,“ — „az *ő* attyokat,“ a birtokos *ő* egyest és többest jelenthet, annál fogva a birtok többesével kellett az írónak kimutatni, hogy az utóbbit jelöli; 2. ebben: „pörök a főembereknek vagyon“, a birtok elül lévén helyezve, az

író előre akarta figyelmeztetni az olvasót, hogy nem egy ember pőréről van szó. De a mi írónk ezt sem tartja mindig szükségesnek, mintebből: „így viselte gondját fainak“, kitűnik; 3. ebben: „az atyáknak mind áldások mind átkok,“ a birtokos után következő új alany és mondat kiejtése egy kis pauzát követel, a mely megszakasztja a birtokviszonyt, úgy hogy az egyezésnek kell helyreállítani a kapcsolatot.

Mindent összevéve kimondhatni: először, hogy a szóban forgó egyezés vagy nem egyezés nem kriteriuma a „nek“ ragos szó genitivus voltának. Hiszen láttuk azon egy író példáiból, hogy 12 esetben meg van az egyezés, 16-ban nincs; 2-szor, hogy a személyragos szó, bármily tág kapcsolatban vonatkozzék a „nek“ ragoshoz, emennek grammatikai birtokát jelöli; 3-szor, hogy az idézett utolsó állítás csak hiú truismus, mert röviden azt teszi, hogy a dativus nem genitivus, a mit mindenki tud éppen oly jól, mint azt, hogy a „ló nem számár“. De lehet ám a „nek“ ragos határozó egyszerre mind a kettő, pl. a tanító visszaadta a gyermeknek a könyvét; — az atya elengedte a fiának a szemtelenségét; — *mihi est propositum in taberna mori* stb.

BRASSAI.